

ภาคที่ ๑

การศึกษาวิชากฎหมายในหลักสูตร นิติศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต

บทที่ ๑

วิธีการศึกษาวิชากฎหมาย

แต่เดิมการศึกษาวิชากฎหมายตามหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และหลักสูตรเนติบัณฑิตของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสถาน ก็ใช้กฎหมายเล่มเดียวกัน และบางวิชาก็ยังใช้ตำรากฎหมายเล่มเดียวกันนั่นเองอีกด้วย ส่วนที่แตกต่างกันระหว่างหลักสูตรทั้งสองนี้ก็คือ ในหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตนั้น จะไม่เข้มงวดกวดขันในด้านมาตรฐานความรู้เท่ากับหลักสูตรเนติบัณฑิต การสอบไล่ตามหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตจะมีทั้งปัญหาหลักการ ปัญหาความจำจากตำรากฎหมาย และปัญหาวินิจฉัย หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า "ปัญหาตุ๊กตา" ซึ่งไม่ยุ่งยากมากนัก ขณะที่การสอบไล่ตามหลักสูตรเนติบัณฑิต เป็นการสอบเฉพาะปัญหาวินิจฉัยซึ่งมีความยุ่งยาก และสลับซับซ้อนแทบทั้งสิ้น ปัญหาหลักการหรือปัญหาความจำจากตำรากฎหมายโดยตรงเกือบจะไม่มีเลย การที่ทางสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตสภาถือแนวนโยบายเช่นนี้ก็เพราะต่างก็คิดเห็นกันว่า การที่นักศึกษามีความรู้ในหลักกฎหมายดีมิได้หมายความว่านักศึกษาจะสามารถนำหลักกฎหมายนั้นไปปรับเข้ากับปัญหาในทางปฏิบัติได้ดีเสมอไป ผู้ที่จะเป็นนักกฎหมายที่ดีต่อไป ต้องสามารถนำหลักกฎหมายไปใช้ปรับแก้ปัญหาได้ถูกต้อง การที่นักศึกษาจะกระทำได้ดีดังนั้น ก็ต่อเมื่อนักศึกษารู้ทั้งหลักกฎหมาย วิธีวินิจฉัยปัญหา กฎหมาย และจักต้องฝึกฝนในเรื่องเหล่านี้ก่อน ปัญหาสอบไล่ในหลักสูตรเนติบัณฑิตจึงเป็นปัญหากฎหมายในทางปฏิบัติโดยเฉพาะ นอกจากนั้น มาตรฐานการศึกษาของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสถานก็ได้กำหนดไว้สูง เพราะเป็นสิ่งจำเป็นแก่มาตรฐานวิชาชีพกฎหมายอย่างยิ่ง.

หนึ่งในช่วงเวลา ๓๐ ปีที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยที่มีการสอนวิชานิติศาสตร์ได้สร้างระบบอาจารย์ประจำชั้น มีการคัดเลือกบุคลากรไปศึกษาต่อในต่างประเทศเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และได้กลับมาเป็นอาจารย์ประจำ การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยหลายแห่งจึงมีความแตกต่างไปจากการสอนที่สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสถาน กล่าวคือ การสอนในมหาวิทยาลัยจะมุ่งเน้นไปในทางทฤษฎี และที่มาของหลักกฎหมายในแต่ละเรื่อง เพื่อให้เข้าใจในประวัติศาสตร์หลัก

กฎหมาย (legal dogmatics) มากกว่าที่จะให้นักศึกษาจำตัวบทกฎหมาย และแนวคำพิพากษาศาลฎีกาเท่านั้น ในขณะที่เดียวกัน บางมหาวิทยาลัยมีการเพิ่มวิชานิติปรัชญา วิชาสัมมนา และหลักวิชาที่พนักกฎหมายไว้ในหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตด้วย.

เนื่องจากข้อบังคับของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา อนุญาตให้นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาในระดับอนุปริญญาไปศึกษาต่อ ณ สำนักอบรมศึกษากฎหมายได้ จึงมีนักศึกษาชั้นปริญญาตรีเป็นจำนวนมาก ศึกษาทั้งในชั้นปีที่ ๔ ตามหลักสูตรปริญญาตรี ไปพร้อมกับการศึกษา ณ สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสอบไล่ทั้งสองแห่งในปีการศึกษาเดียวกัน ผู้ที่สามารถผ่านการสอบไล่ทั้งสองสถาบันในปีการศึกษาเดียวกันก็มีบ้าง แต่ไม่มากนัก และที่จะศึกษาได้ดีจริง ๆ ทั้งสองสถาบันนั้นแทบจะไม่มีเลย เพราะต้องห้วงหน้าพะวงหลังเป็นการจับปลาสองมือ ถ้านักศึกษาไม่มีความจำเป็นจริง ๆ อาทิเช่น ต้องเล่าเรียนเพื่อหาเลี้ยงชีพหรือเพื่อช่วยเหลือครอบครัวแล้ว น่าจะศึกษาในชั้นปริญญาตรีเสียก่อนแล้วค่อยไปศึกษาต่อ ณ สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ถ้าทำได้เป็นขั้น ๆ ไปเช่นนี้ภูมิรู้ทางกฎหมายก็จะแน่นดึกว่าเร่งรัดจนเกินไปด้วย.

วิธีการศึกษาวิชากฎหมายที่จะกล่าวในภาคนี้ ย่อมใช้ได้กับการศึกษาทั้งในหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และในหลักสูตรเนติบัณฑิตของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาในเบื้องต้นต่อไป.

ในเบื้องต้นใคร่ขอนำเอาวิธีการศึกษาในระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไปมากล่าวไว้ก่อน คือระบบการศึกษา "SQ 3 R" และระบบการศึกษาของศาสตราจารย์ เฮอร์เบิร์ต (Herbert) ซึ่งอาจนำมาปรับกับการศึกษาวิชากฎหมายได้เป็นอย่างดี และจากนั้น จะได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาในรายละเอียดอันควรพิจารณาสำหรับการศึกษาวิชากฎหมายโดยเฉพาะต่อไป.

ส่วนที่ ๑

ระบบการศึกษา "SQ 3 R"

และระบบการศึกษาของศาสตราจารย์เฮอร์เบิร์ต

ในปัจจุบัน มีวิธีการศึกษาในระดับอุดมศึกษาซึ่งอาจนำมาปรับเข้ากับการศึกษาวิชากฎหมายได้อยู่หลายวิธี แต่วิธีการศึกษาที่น่าจะพิจารณาเป็นอย่างยิ่งคือ ระบบการศึกษาแบบ "SQ 3 R" และระบบการศึกษาของศาสตราจารย์ เฮอร์เบิร์ต.

๑. ระบบการศึกษา "SQ 3 R"

ระบบการศึกษาแบบ "SQ 3 R" เป็นวิธีการศึกษาในชั้นอุดมศึกษาในสหรัฐอเมริกา ซึ่งก่อนหน้านั้น ได้มีการค้นคว้า และวิจัยกันเป็นอันมากว่า การศึกษาในชั้นอุดมศึกษานั้นจะศึกษาอย่างไร จึงจะได้ผลดีที่สุด ในที่สุดศาสตราจารย์ ฟรานซิส บี. ร็อบบินสัน (Francis B. Robinson) ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ทางจิตวิทยาแห่ง Ohio State University ได้คิดค้นระบบการศึกษาที่มีชื่อเสียงที่สุดระบบหนึ่งขึ้น เรียกว่า "The SQ 3 R Method of Study".^๑

คำว่า "SQ 3 R" นั้น เป็นอักษรย่อมาจากคำสำคัญ ๕ คำด้วยกัน กล่าวคือ :

S =	Survey	(การสำรวจเค้าโครงวิชาที่เรียน).
Q =	Question	(การตั้งปัญหาถามตัวเอง).
R =	Reading	(การอ่าน).
R =	Reciting	(การทบทวนจากความทรงจำ).
R =	Revising	(การอ่านทบทวน).

(๑) การสำรวจเค้าโครงวิชาที่เรียน (survey).

เมื่อเริ่มศึกษาวิชาใดวิชาหนึ่งในตำราเล่มใดเล่มหนึ่ง นักศึกษาพึงอ่านเพื่อให้รู้วัตถุประสงค์ของตำราเรียนนั้นเสียก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักศึกษาต้องอ่านคำนำ และสารบาญ (table of contents) ของเรื่อง รวมตลอดทั้งสารบาญค้นหาเรื่อง หรือดัชนี (index) ซึ่งอยู่ท้ายเล่ม และอ่านข้อความในตอนสรุปของแต่ละบท ถ้าหากมี โดยสังเขปก่อน.

การที่จะอ่านตำราเล่มใดให้ละเอียดนั้น นักศึกษาจะต้องระลึกลักษณะของ วัตถุประสงค์ในการศึกษาวินิจฉัยว่ามีอะไรบ้าง เรื่องที่จะต้องศึกษาตามหลักสูตรมีประการใด และตำราเล่มนั้นมีสิ่งที่น่าสนใจสำหรับนักศึกษาบ้างหรือไม่ ถ้าหากหนังสือเล่มนั้นเรียบเรียงไม่ดี หรือไม่ตรงตามความต้องการของนักศึกษา นักศึกษาก็ควรที่จะหาหนังสือเล่มอื่นที่เหมาะสม และตรงกับความต้องการของนักศึกษาต่อไป หรืออาจจะกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า นักศึกษาควรที่จะสำรวจเค้าโครงเรื่องที่จะศึกษาโดยสังเขปเสียก่อนที่จะศึกษารายละเอียดในวิชานั้น.

(๒) การตั้งปัญหาถามตัวเอง (question).

เมื่อนักศึกษาได้พิจารณาเค้าโครงเรื่องที่จะต้องศึกษาโดยสังเขปแล้ว นักศึกษาก็ควรที่จะตั้งปัญหากว้าง ๆ ตามตนเองเกี่ยวกับเรื่องที่ผ่านมาของตนมาแล้ว มีปัญหา และข้อน่าคิดประการใดบ้าง การตั้งปัญหาถามตนเองนี้ มีประโยชน์หลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็น

^๑ F.B. Robinson, *Effective Study* (New York : Harper and Brothers, 1961).

การบังคับให้นักศึกษาดังใจจดจ่ออยู่กับเรื่องที่ตนต้องศึกษา และยังเป็น การบังคับให้นักศึกษา ไตร่ตรอง และประมวลความรู้เท่าที่มีอยู่ในเรื่องนั้นเสียก่อนที่จะศึกษาในรายละเอียดต่อไปอีกโสด หนึ่งด้วย ผู้เรียบเรียงตำราเป็นจำนวนมากมักจะช่วยผู้อ่านตำราของตนด้วยการตั้งปัญหาไว้ในแต่ ละบท หรือในแต่ละวรรคในหนังสือที่ตนเรียบเรียงขึ้น และเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ถ้าหาก นักศึกษาดังต้นเป็นคนเจ้าปัญหาอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้ นักศึกษาก็จะมีวิจารณ์ญาณในการที่จะอ่าน ตำราเล่มนั้นได้ดี โดยใคร่ครวญข้อคิดเห็นของผู้เขียนตำราเปรียบเทียบกับความคิดเห็นของ ตนเองไปด้วย เป็นต้นว่า นักศึกษาอาจจะถามตนเองว่า ผู้เขียนมีหลักฐานอันใดสนับสนุนข้ออ้าง ของตน และคำกล่าวของผู้เขียนนั้น สอดคล้องกับเรื่องที่นักศึกษารู้อยู่แล้ว หรือมีความเชื่ออยู่ก่อน แล้ว หรือไม่ วิธีการนี้เป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับใช้ประกอบในการอ่านตำรา.

(๓) การอ่าน (reading).

หลังจากที่นักศึกษาค้นคว้าโครงของตำรานั้นโดยสังเขป และได้ตั้งปัญหาต่าง ๆ ถามตัวเองเกี่ยวกับตำราเล่มนั้นแล้ว นักศึกษาควรที่จะอ่านตำราเล่มนั้นอย่างละเอียดถี่ถ้วน ถ้า นักศึกษาเป็นคนอ่านหนังสือได้เร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอ่านหนังสืออ่านเล่น นักศึกษาไม่ควร อ่านตำราเรียนในอัตราความเร็วเท่ากับการอ่านหนังสืออ่านเล่น เพราะตำราเรียนมีรายละเอียดให้ นักศึกษาขบคิดตามไปด้วยมาก อนึ่ง ตำราส่วนมากมักจะจัดวางเค้าโครงของตำราไว้เป็นบท เป็น ตอน และเป็นวรรคอย่างมีระเบียบ นักศึกษาสามารถที่จะติดตามประเด็นในเรื่องได้เป็นลำดับไป จริงอยู่ที่นักศึกษามักจะต้องย้อนกลับไปอ่านตอนที่ได้อ่านมาแล้วเป็นครั้งคราว แต่ก็เพื่อเตือน ความจำในเรื่องข้อเท็จจริง หรือข้อขัดแย้ง หรือข้อโต้แย้งในตำราเล่มนั้น ในกรณีที่ตำราเล่มนั้นมี แผนภาพอธิบายเรื่องต่าง ๆ นักศึกษาก็ควรที่จะคัดลอกแผนภาพนั้นออกมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง และทำความเข้าใจโดยละเอียดต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่แสดงในแผนภาพ ซึ่งง่ายแก่การศึกษา นักศึกษาไม่ควรที่จะอ่านข้ามแผนภาพไป เพราะปรากฏเสมอว่า นักศึกษาจับ ประเด็นแห่งเรื่องนั้นไม่ได้ ก็เนื่องมาจากมิได้พิจารณาแผนภาพต่าง ๆ ที่ประกอบหนังสือเล่มนั้น นอกจากนั้น สำหรับแผนภาพ (graphs, tables and diagrammes) เหล่านี้ ถ้าได้ใช้เวลาพิเคราะห์ ศึกษารายละเอียดแล้ว นักศึกษาจะรู้สึกว่าจะจำได้ง่าย และรวดเร็วกว่าการที่จะศึกษา จากถ้อยคำที่ปรากฏในตำราเล่มนั้นโดยเฉพาะเสียอีก.

(๔) การทบทวนจากความทรงจำ (reciting).

การอ่านตำราใดก็ตาม ถ้าอ่านแต่เพียงเที่ยวเดียว ย่อมไม่เป็นการเพียงพอที่นักศึกษาค จะจดจำสารัตถะได้ทั้งหมด ดังนั้น วิธีการศึกษาที่ดีก็คือ นักศึกษาจะต้องพยายามทบทวนจาก ความจำว่า เรื่องที่ตนได้อ่านไปนั้น มีประเด็น และเนื้อหาอะไรบ้าง.

อย่างไรก็ตาม ในการทบทวนจากความทรงจำนั้น จะต้องมิใช่เป็นการเรียนแบบท่องจำขึ้นใจ หรือเป็นการท่องเพื่อให้จดจำได้โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล และความหมายในเนื้อหาสาระต่อนั้น ๆ ด้วย.

การทบทวนจากความทรงจำดังกล่าวนี้ มิใช่เป็นการท่องจำขึ้นใจคำต่อคำดังได้กล่าวมาแล้ว หากแต่เป็นการสกัดเอาสาระต้อออกมาจากเรื่องทีอ่านนั้นเป็นสำคัญ โดยนักศึกษายังจะต้องยึดมั่น และจดจำเค้าโครงเรื่องทีอ่านนั้นให้ได้ นอกจากนั้น นักศึกษายังจะต้องนึกรายละเอียดบางส่วนซึ่งได้มาจากความทรงจำให้ได้ด้วย.

ในการท่องจำขึ้นใจ และการกล่าวทบทวนจากความจำนี้ พึงใช้ในเมื่อมีความจำเป็นทีจะต้องท่องจำขึ้นใจ เช่น สูตรต่าง ๆ หรือหลักกฎหมายซึ่งคำพิพากษาของศาลบางฉบับวินิจฉัยไว้ และควรจะใช้เวลาประมาณร้อยละ ๗๕ ของเวลาทีมีอยู่เพื่อทบทวนจากความจำนี้.

วิธีการทบทวนจากความจำ เป็นวิธีการทีดีวิธีหนึ่งสำหรับการอ่านตำราหรือหนังสือต่าง ๆ กล่าวคือ หลังจากทีได้อ่านจบบทหนึ่งแล้ว ก็ควรทีจะปิดตำรา หรือปิดหนังสือเล่มนั้น และพยายามทบทวนจากความจำว่า ตนสามารถจดจำเนื้อหาสาระในบททีตนได้อ่านไปแล้วอย่างไรบ้าง วิธีการดังกล่าวนี้เป็นวิธีการทีมีประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษา แม้ว่าในบางโอกาสนักศึกษาก็อาจจะจดจำได้เพียงเล็กน้อยก็ตาม.

การทบทวนจากความจำนี้ย่อมหาประโยชน์อันใดมิได้ เว้นเสียแต่ว่านักศึกษาก็ได้ทบทวนอย่างกระตือรือร้น ด้วยหวังทีจะได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยเท่านั้น.

(๕) การอ่านทบทวน (revision).

หลังจากทีได้อ่านวิธีการศึกษาในขั้นตอนต่าง ๆ มาทั้ง ๔ ขั้นตอนแล้ว ก็มาถึงการอ่านทบทวน พึงสังเกตว่า การอ่านทบทวนนี้ไม่ควรกระทำในระยะเวลาใกล้เคียงกับการสอบไล่ และเท่าทีปรากฏจากสถิติ การทีนักศึกษาก็จะจดจำเรื่องทีศึกษาได้เป็นระยะเวลายาวนานนั้น จะต้องอ่านทบทวนเรื่องทีเพิ่งศึกษาใหม่ ๆ นั้นอีกครั้งหนึ่ง โดยเร็วทีสุดเท่าทีจะเร็วได้ และจะต้องศึกษาโดยวิธีทีตรงตรง และอภิปรายปัญหานั้น ๆ กับเพื่อนนักศึกษา และกับตนเองด้วยว่า พึงเรียนอะไรไปบ้าง และได้รับความรู้อะไรบ้าง ถ้าหากเป็นการฟังคำบรรยาย นักศึกษาก็ควรอ่านทบทวนคำบรรยายทีตนบันทึกมาในวันนั่นเอง ซึ่งจะให้ประโยชน์อย่างคุ่มค่าทีเดียว แต่เป็นที่น่าเสียดายทีว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้เหลียวแล และไม่ปฏิบัติตามในเรื่องนี้ มักจะไปเร่งรัดอ่านคำบรรยายทีบันทึกมา รวมทั้งตำราทีเรียน ในวันเวลาทีใกล้สอบไล่อย่างรวบรัด จึงไม่สามารถทีจะเข้าใจหรือจับประเด็นในเรื่องทีตนได้ศึกษามาแล้วเป็นเวลาแรมเดือนนั้นได้เลย.

การอ่านทบทวนดังกล่าวมานี้ ในทีแรกจะต้องอ่านภายหลังจากอ่านตำราเล่มนั้นจบโดยเร็วทีสุดเท่าทีจะเร็วได้ และจะต้องอ่านทบทวนอยู่หลายเที่ยวเป็นระยะ ๆ อย่างไรก็ตาม การอ่านทบทวนทีเร็วทีสำคัญทีสุดก็คือ การอ่านทบทวนทีเร็วสุดท้ายก่อนสอบไล่นั่นเอง สำหรับการอ่าน

ทบทวนที่ยาวสุดท้ายนั้น นักศึกษาพึงเอาใจใส่ในเรื่องที่ตนได้เรียนมาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะส่วนใหญ่ก็ได้ลงมือไปจากความทรงจำเสียแล้ว เพราะฉะนั้นในการทบทวนที่ยาวนี้ นักศึกษาจะต้องหาจุดอ่อนต่าง ๆ ของตน รวมตลอดทั้งจุดเด่นในความรู้ของตนในวิชานั้นให้จงได้ ถ้าหากนักศึกษสามารถเอาข้อสอบได้ในปีก่อน ๆ ในวิชาเดียวกันมาลองทำดู ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทบทวนที่ยาวสุดท้ายนี้.

๒. ระบบการศึกษาของศาสตราจารย์ เฮอริเบิร์ต*

ระบบการศึกษา "SQ 3 R" ที่กล่าวมาแล้วนี้ เทียบได้กับระบบการศึกษาของศาสตราจารย์ ผู้มีชื่อเสียงชาวเยอรมันคนหนึ่งชื่อ เฮอริเบิร์ต (Herbert) ซึ่งท่านได้เสนอแนะเกี่ยวกับวิธีการศึกษาไว้เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ รวม ๕ ขั้นตอนด้วยกัน กล่าวคือ :

ขั้นที่ ๑ การเตรียมการศึกษา (preparation).

ขั้นที่ ๒ การเสนอเรื่องที่จะศึกษา (presentation).

ขั้นที่ ๓ การเชื่อมโยงบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามาแล้ว (association).

ขั้นที่ ๔ การสกัดหลักสำคัญจากเรื่องที่ได้ศึกษามาแล้ว ด้วยการใช้ความคิด (thinking) และ การใคร่ครวญด้วยตนเอง (reflection).

ขั้นที่ ๕ การปรับความรู้เข้ากับปัญหาที่จะต้องตอบ (application).

เมื่อเปรียบเทียบระบบการศึกษา "SQ 3 R" กับระบบการศึกษาของศาสตราจารย์ เฮอริเบิร์ต แล้ว จะเห็นได้ว่า ในขั้นเตรียมการศึกษานั้น ก็เทียบได้กับการสำรวจเค้าโครงวิชาที่จะศึกษาโดยสังเขป กับการตั้งปัญหาตามตนเอง ซึ่งเป็นขั้นแรกที่นักศึกษาจะต้องเสาะแสวงหา วัตถุประสงค์ของการเรียน และสอบถามตนเองว่าตนมีความรู้อะไรอยู่บ้างแล้ว ส่วนขั้นเสนอเรื่องที่จะศึกษา (ขั้นที่ ๒) และการเชื่อมโยงบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามาแล้ว (ขั้นที่ ๓) ก็เทียบได้กับการอ่าน และการทบทวนจากความทรงจำในระบบการศึกษา "SQ 3 R" พึงสังเกตว่า ศาสตราจารย์ เฮอริเบิร์ต ได้ย้ำมากในเรื่องความคิดเห็น (thinking) และ การใคร่ครวญ (reflection) แทนที่จะเป็นการทบทวนจากความทรงจำเช่นในระบบการศึกษา "SQ 3 R" เท่านั้น ขั้นที่ ๔ ของศาสตราจารย์ เฮอริเบิร์ต เป็นเรื่องการสกัดเอาหลักสำคัญจากเรื่องที่ได้ศึกษามาแล้ว ตลอดจนการปรับความรู้กับปัญหาที่จะต้องตอบในขั้นที่ ๕ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งไม่มีปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดในระบบการศึกษา "SQ 3 R" เลย.

* สกัดความมาจากหนังสือ *How to Study*, by Harry Maddox (London : Pan Books, Ltd.;1963), p. 59.

เมื่อพิจารณาในแง่ของการศึกษากฎหมายแล้ว วิธีการสกัดเอาหลักสำคัญจากเรื่องที่ได้ศึกษาตามขั้นที่ ๔ และการปรับความรู้เข้ากับปัญหาที่จะต้องตอบตามขั้นที่ ๕ ถือเป็นสาระสำคัญของปัญหากฎหมายโดยแท้ ดังนั้น ในแง่ของการศึกษากฎหมายโดยตรง เมื่อนำระบบการศึกษา “SQ 3 R” และระบบการศึกษาของศาสตราจารย์ เฮอร์เบิร์ต แห่งประเทศเยอรมันมาผสมผสานกันเข้า ก็จะเป็นการเหมาะสม.

วิธีการศึกษาทั้งสองระบบที่กล่าวนี้ เป็นวิธีการศึกษาวิชาการต่าง ๆ โดยทั่วไป ในระดับอุดมศึกษา ส่วนวิธีการศึกษาวิชากฎหมายโดยเฉพาะนั้น จะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปตามลำดับ.

ส่วนที่ ๒

อุปสรรคในการศึกษาวิชากฎหมาย

ในการศึกษาวิชากฎหมาย เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า อุปสรรคส่วนใหญ่ที่ทำให้นักศึกษาศึกษาไม่สำเร็จ หรือสำเร็จแต่ละช้ากว่าที่กำหนดไว้ในหลักสูตรนั้น ได้แก่อะไรบางอย่าง เช่น ขาดทุนรอนในการที่จะศึกษาต่อไป เพราะตกเป็นบุตรกำพร้า หรือบิดา มารดามีบุตรมาก ไม่มีทุนรอนพอที่จะส่งเสียบุตรให้ศึกษาได้ทุกคน ฯลฯ เป็นต้น อุปสรรคที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งก็คือ สุขภาพของร่างกาย หรือจิตใจเสื่อมโทรมถึงขนาดไม่สามารถศึกษาต่อไปได้ เรื่องของสุขภาพของร่างกาย และจิตใจเป็นสิ่งที่น่าเห็นใจ เป็นหน้าที่ของนักศึกษาที่จะต้องหมั่นรักษาตัว ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บในระหว่างศึกษาอยู่ และเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ที่ปรากฏเสมอว่า นักศึกษาที่เรียนได้คะแนนดี เมื่อสำเร็จการศึกษา บางรายก็เจ็บป่วยไม่สามารถนำเอาความรู้ที่ได้จำเรียนมากไปประกอบวิชาชีพได้ ทั้งนี้ ก็เนื่องจากไม่ได้ดูแลสุขภาพระหว่างการศึกษาให้ดีพอ ส่วนใหญ่เกิดจากการตั้งหน้าตั้งตาเรียนอย่างเดียว โดยไม่แบ่งเวลาพักผ่อน และไม่สนใจในเรื่องสุขภาพของตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราไม่พึงปรารถนาทั้งสิ้น อุปสรรคอีกประการหนึ่งก็คือ นักศึกษาไม่มีเวลาเพียงพอที่จะศึกษาได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักศึกษาที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว ซึ่งแต่ละคนมีภารกิจที่จะต้องประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว และในขณะที่เดียวกันก็ต้องศึกษาพร้อมกันไปด้วย อุปสรรคประการสุดท้ายก็คือ สภาพแวดล้อม หรือสิ่งแวดล้อมซึ่งมีส่วนทำให้การศึกษาล่าช้า หรือ ทำให้การศึกษาไม่สำเร็จได้เช่นกัน ตัวอย่าง เช่น มีนักศึกษาผู้ใหญ่คนหนึ่งกล่าวว่า :

“จะให้ผมเรียนได้อย่างไร ยังไม่ทันเข้ามีด ลูกร้องก็ต้องตื่นแล้ว พอลูกเจ็บบ่มีด่า พอถึงเวลาทำงานก็ถูกเจ้านายดุซ้ำ กลับจากทำงานกว่าจะถึงบ้าน ก็อ่อนเปลี้ยเพลียหัวใจ เพราะ

รถติดตลอดทาง เมื่ออาบน้ำอาบท่ากินข้าวกินปลาแล้ว พักผ่อนอีกเล็กน้อย และเริ่มดูหนังสือได้ ๒-๓ หน้า ก็หลับคาโต๊ะ เพราะความอ่อนเพลีย."

สิ่งที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ย่อมเห็นได้ชัดในตัวเองว่า ทางแก้ควรจะเป็นประการใด อย่างไร ก็ตาม ยังมีอุปสรรคบางประการอันเกี่ยวกับวิธีการศึกษา และการสอบไล่ และเป็นอุปสรรคที่มองไม่เห็นเด่นชัดดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว อุปสรรคที่นักศึกษาประสบกันทั่วไป มีดังต่อไปนี้ คือ :

๑. ผิดวันประกันพรุ่ง.

เราท่านคงจะประสบปัญหานี้กันทุกคน เมื่อมีเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งเราหนักอกหนักใจเหลือเกิน เรามักจะหาทางหลีกเลี่ยงไม่ขบปัญหานั้นเสียทันทีทันใด แต่พยายามหาเรื่องอื่นมาทำแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดูตำราด้วยตนเอง บางคนผัดการดูหนังสือเสียก่อน เพราะจะต้องพิถีพิถันจัดโต๊ะที่จะดูหนังสือให้เรียบร้อย มีดินสอที่เหลาอย่างสวยงามไว้เป็นโหล ๆ ยางลบ และไม้บรรทัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบ หนังสือทุกเล่มเข้าปกเรียบร้อย ห้องต้องปิดกวาดอย่างสะอาดที่สุด ซึ่งกว่าที่นักศึกษาจะจัดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เรียบร้อย ก็หมดเวลาดูหนังสือเสียแล้ว บางคนเห็นว่าคำบรรยายที่จดมาไม่เรียบร้อย ก็มานั่งคัดลอกใหม่อย่างสวยงามอีกครั้งหนึ่ง เสียเวลาไปเป็นอันมาก แทนที่จะเอาเวลาที่คัดลอกใหม่นั้นไปดูหนังสือ นักศึกษาแทบทุกคนตระหนักว่า การฝึกซ้อมตอบคำถามสอบไล่โดยเอาคำถามสอบไล่สมัยก่อน ๆ มาทดลองฝึกทำเป็นเรื่องจำเป็น แต่ก็เกรงกลัวไม่กล้าทดลอง ไม่ทราบว่าจะเกรงกลัวอะไร บางคนก็ปลอบใจของตัวเองว่า ยังฝึกหัดทำไม่ได้ ต้องอ่านหนังสือทุกเล่มให้จบตามหลักสูตรเสียก่อน หรือต้องทำเรื่องอื่น ๆ ที่จำเป็นก่อน จนแล้วจนรอดไม่มีโอกาสได้ฝึกหัดทำ แม้คำถามสอบไล่จริง ๆ เหล่านั้นก็ไม่เคยผ่านสายตา ดังนี้เป็นต้น ความจริงนั้นมีไม่ว่า นักศึกษาจะไม่เป็นห่วงในเรื่องการศึกษาของตน แต่การที่นักศึกษาหลีกเลี่ยงการดูหนังสือ หรือฝึกฝนตอบข้อสอบไล่ และไปพิถีพิถันในสิ่งที่ไม่เป็นสาระ ดังที่ปรากฏในตัวอย่างข้างต้นนี้ ก็เท่ากับนักศึกษาหลอกหลวงตัวเองว่าตนไม่ได้ผัดวันประกันพรุ่ง หากแต่ว่ามีเรื่องอื่นที่สำคัญกว่า ซึ่งจะต้องทำก่อน ผลก็คือนักศึกษาผู้นั้นไม่มีเวลาศึกษาในเรื่องที่ควรศึกษาเลย หรือถ้ามีเวลา ก็เพียงเล็กน้อย ไม่เป็นการเพียงพอต่อการศึกษา.

ปัญหาเหล่านี้ ในวงการจัดการศึกษาเห็นพ้องต้องกันว่า เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักศึกษาแทบทุกคน แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่อาจจะแก้ไขได้ เพราะเป็นเพียงความเคยตัวของนักศึกษาเอง จึงมีข้อเสนอแนะว่า สมควรต้องวางแผนการศึกษาใหม่ และนักศึกษาจะต้องปฏิบัติตามแผนการศึกษานั้นอย่างเคร่งครัดที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าหากแผนการศึกษาวางไว้ล่วงหน้าว่าในวันหนึ่ง ๆ จะต้องศึกษาบทใด ตอนใด ของลักษณะวิชาให้จบ ก็สมควรเริ่มศึกษาทันที และศึกษาให้จบตามแผนที่ได้วางไว้ โดยไม่ต้องไปห่วงหน้าพะวงหลังถึงเรื่องอื่นทั้งสิ้น.

๒. ขาดแผนการศึกษาที่ดี.

โดยมาก นักศึกษามักจะศึกษาอย่างหามรุ่งหามค่ำ ในเวลาใกล้สอบไล่ หรือทำการบ้านในนาที่สุดท้าย จากการเตรียมตัวในนาที่สุดท้ายนี้เอง ความรู้ที่ได้รับมาก็ได้เพียงผิวเผิน ไม่รู้จริง หรือถ้ารู้ ก็สับสน ย่อมส่งผลกระทบต่อถึงการสอบไล่ ทำให้ได้คะแนนไม่ดีเท่าที่ควร นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่ให้ความสนใจในเรื่องวิธีการศึกษา และวิธีการสอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษาที่สนใจในด้านสังคม และการกีฬามากกว่าการเรียน และมูมานะขยันเรียนเมื่อปลายมือ สำหรับทางแก้ไขในปัญหานี้ก็คือ ต้องวางแผนการศึกษา ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และจะต้องมีความตั้งใจศึกษาให้ได้ตามแผนการศึกษานั้นอย่างแท้จริง.

อนึ่ง สำหรับนักศึกษากฎหมาย ณ สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาที่ดี สำหรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาริชากฎหมายแล้ว ประสงค์จะเตรียมตัวสอบไล่แข่งขันเป็นข้าราชการตุลาการ หรือพนักงานอัยการก็ดี หรือสอบไล่ชิงทุนไปศึกษาวิชากฎหมายต่อในต่างประเทศก็ดี แผนการศึกษา และการเตรียมตัวสอบไล่นั้น เป็นเรื่องจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการนำข้อสอบไล่ครั้งก่อน ๆ มาศึกษา และทดลองทำดูภายในเวลาที่กำหนด แทบจะกล่าวได้ว่า ถ้านักศึกษาละเว้นในเรื่องนี้เสียแล้ว แม้จะถือว่าเตรียมตัวดีเพียงใด ก็ยากที่จะผ่านการสอบไล่ หรือการสอบแข่งขันนั้นได้ การมีความรู้เพียงตามตำรา หรือตามตัวบทกฎหมาย และคำพิพากษาศาลฎีกา โดยไม่เคยเห็นแนวคำถาม และแนวคำตอบของสถาบันเหล่านี้เสียเลยนั้น ไม่ช่วยนักศึกษามากเท่าที่นักศึกษาหวังไว้เลย ตรงกันข้ามเมื่อนักศึกษาเอาข้อสอบครั้งก่อน ๆ มาพิจารณาศึกษา จะเห็นได้ว่าบางข้อนั้น แม้จะเอาตัวบทกฎหมาย คำพิพากษาศาลฎีกามาเปิดเทียบเคียงดู ก็ยังตอบไม่ได้ก็มี นักศึกษาจึงต้องศึกษาทั้งลีลา ชั้นเชิง แนวคำถาม และแนวคำตอบ ที่ถูกต้องให้จงดีด้วย ยิ่งสามารถนำข้อสอบเดิมมาศึกษาโดยละเอียด ครบถ้วนทุกสมัยการศึกษาได้ ก็ยิ่งดี และนักศึกษาจะไม่เสียใจเลยว่าตนเสียเวลาโดยใช่เหตุ.

๓. ศึกษาไม่ถึงแก่นสาร.

นักศึกษาประเภทนี้ ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาประเภทที่สอบตกซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มักจะได้แก่บุคคลที่คิดว่าตนรู้เรื่องนี้ดีอยู่แล้ว ได้อ่านตำราเรื่องนี้มาหลายสิบเที่ยวแล้ว แต่สอบตั้ง ๔-๕ ครั้งแล้วก็ยังไม่สอบผ่านไม่ได้ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ขณะดูตำรา บุคคลเหล่านี้มักจะดูผิวเผิน และหลอกตัวเองว่า เรื่องนี้เคยอ่านมาหลายครั้งแล้ว จนกระทั่งจำได้ว่า ข้อความนั้นอยู่ในหนังสือหน้าใด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการลวงตัวเอง ความจริงตนเองไม่รู้ถึงแก่นสารของข้อความนั้นว่ามีอย่างไร รู้แต่เพียงข้อความนั้นอยู่ในหน้าใดเท่านั้น ทางแก้สำหรับปัญหานี้มีอยู่ประการเดียว

คือ เปลี่ยนวิธีการศึกษาเสียใหม่ และต้องศึกษาโดยละเอียดทุกแห่งทุกมุม นักศึกษาควรที่จะศึกษาใหม่อีกครั้งหนึ่ง และเมื่อศึกษาจบแต่ละบท ควรจะปิดหนังสือแล้วตั้งปัญหาถามตัวเองว่า ในบทที่อ่านแล้วนั้น ตนได้แก่นสารในเรื่องที่ได้อ่านนั้นประการใดบ้าง และเปิดหนังสือทบทวนดูว่าเป็นไปตามที่ตนทบทวนหรือไม่ และทดลองทำคำถามสอบไล่ในครั้งก่อน ๆ อย่างจริงจัง ภายในเวลาที่กำหนด เหมือนเข้าห้องสอบไล่จริง ๆ อยู่เป็นนิจ.

๔. ขาดสิ่งชักจูงใจ.

การขาดสิ่งชักจูงใจนี้ ปัญหาส่วนใหญ่เกิดขึ้นในหมู่นักศึกษาที่ไม่สนใจในวิชาที่ตนจะเรียนเป็นต้นว่า นักศึกษาที่ถูกบิดามารดาบังคับให้เรียนก็ดี นักศึกษาที่เรียนเพื่อชားเวลา เพราะไม่สามารถจะเข้าเรียนวิชาที่ตนปรารถนาได้ จึงอาศัยสถาบันกฎหมายเป็นศาลาพักร้อนก็ดี นักศึกษาที่มีปัญหายุ่งยากทางครอบครัวก็ดี นักศึกษาที่มีความผิดหวังในเรื่องความรัก หมดอาลัยตายอยากที่จะศึกษาต่อไปก็ดี เหล่านี้นักศึกษามักจะเรียนแบบขอไปที ขาดความกระตือรือร้นที่จะศึกษาต่อไป ทางแก้สำหรับปัญหานี้ก็คือ นักศึกษาผู้นั้นสมควรที่จะสงบสติอารมณ์สักพักหนึ่ง และระลึกเสียว่าแต่ละคนก็เป็นมนุษย์ปุถุชน ชีวิตของเราต้องมีความหวัง และเมื่อชีวิตเรายังไม่สิ้นเราก็ต้องดิ้นต่อไปสู่ความหวังนั้นให้จงได้ ความหวังของเราก็คือ ความผาสุก มั่งงานอาชีพที่ดีและมั่นคง มีความเป็นอิสระแก่ตน และมีโอกาสได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม ในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ การที่จะบรรลุถึงซึ่งความปรารถนาแห่งชีวิตนั้น ก็ต้องอาศัยการศึกษานี้แหละ ที่จะ เป็น **บันไดทอง** ถ้าหากเราศึกษาไม่สำเร็จ เราจะมีภาระงานทำที่ติดขัด เราจะมึนหน้ามึตา มีฐานะเท่าเทียมกับเพื่อน ๆ หาได้ไม่ และไม่อาจมีโอกาสรับใช้สังคมอย่างที่เราระสงค์ ฉะนั้น เราจึงต้องเอาความหวังในเรื่องความผาสุก มั่งงานดี มีโอกาสรับใช้สังคม เป็นเครื่องชักจูงใจ ให้เราเร่งรัดศึกษาให้ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ และในระหว่างการศึกษา เราจะต้องไม่ทอดถอนใจอุปสรรคใด ๆ ทั้งสิ้น ยังมีอุปสรรคเท่าใด เรายังต้องถือว่าอุปสรรคเหล่านั้นมิใช่เป็นสิ่งที่ขัดขวางทางสำเร็จของเรา หากแต่เป็นสิ่งที่จักผลักดันให้เราเสร็จสมความปรารถนาได้ด้วยดี.

๕. เพื่อนพาเสีย.

สุภาชิตไทยที่ว่า **คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล** นั้น ควรนำมาเป็นข้อเตือนใจของนักศึกษากฎหมายได้ดีที่สุดบทหนึ่ง มีนักศึกษาเป็นจำนวนมากที่เสียคนไปเพราะคบเพื่อนผิด ลุ่มหลงในอบายมุข และสิ่งชั่วช้าทั้งหลาย เช่น ยาเสพติดให้โทษร้ายแรง เป็นต้น แทนที่จะตั้งหน้าตั้งตาเรียน ก็เอาเวลาไปมั่วสุมกันในทางเหลวแหลก หรือพาเพื่อนที่ติของ

ส่วนที่ ๓

สมาธิ

ครู/सरค และศัตรูสำคัญของนักศึกษาคือเรื่องหนึ่งก็คือ ความใจลอยคิดถึงเรื่องอื่น นอกจากเรื่องที่กำลังศึกษาอยู่ ข้าพเจ้านั้น ทั้ง ๆ ที่กำลังคิดถึงเรื่องหนึ่งอยู่ บางทีเราก็ยังสู้อุตสาหะคิดถึงเรื่องอื่น ๆ แทรกซ้อนเข้าไปอีก ในที่สุด สมองก็จะสับสนเต็มไปด้วยเรื่องอันหาสาระไม่ได้ ทั้งบางคนยังยึดถือไม่ยอมลงมือศึกษาอย่างจริงจัง เอาแต่ผัดวันประกันพรุ่งจนกระทั่งถึงนาทีสุดท้ายใกล้สอบ จึงจะเริ่มดูตำราเพื่อสอบไล่ จะเห็นได้ว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมดาอย่างยิ่งในหมู่นักศึกษา และก็คงเห็นพ้องด้วยกันว่า ความใจลอยก็ดี ความไม่เอาจริงเอาจังกับการศึกษาที่ดีเป็นศัตรูสำคัญของการศึกษาทุกภูมิภาคโดยตรง.

ปัญหามีว่า นักศึกษาจะปราบศัตรูร้ายหมายเลขหนึ่งในการศึกษานี้ได้อย่างไร ผู้เขียนเห็นว่า ทางปราบศัตรูนี้มีอยู่ทางเดียว คือการปลูกสมาธิให้บังเกิดแก่นักศึกษาเองเป็นเบื้องต้น.

เรื่องสมาธินี้ ศาสตราจารย์หลวงวิจิตรวาทการได้ให้คำอธิบายไว้ว่า :

“สมาธิ หมายถึง ความตั้งใจแน่วแน่อยู่ในสิ่งที่ตนกำลังคิด และกำลังทำ ในขณะที่กำลังทำสิ่งหนึ่ง หรือกำลังคิดสิ่งหนึ่ง ก็สามารถห้ามใจไม่ให้วอกแวกกระลิกถึงสิ่งอื่น หรือเอาความคิดเรื่องอื่นเข้ามาพัวพัน คิดอยู่อย่างเดียว มองเห็นอยู่อย่างเดียว มีความตั้งใจอยู่ในสิ่งเดียว จนกว่าจะเสร็จธุระกับสิ่งนั้น.”

ความจริงในเรื่องสมาธินี้ ก็มีอยู่หลายประเภทด้วยกัน อาทิเช่น ในทางพุทธศาสนามีการฝึกให้จิตมีอารมณ์แน่วแน่ไม่ขาดสาย ซึ่งสมาธิดังกล่าวนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และสูงมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาในแง่ประโยชน์แห่งการศึกษาวិชากรุหมายแล้ว เราไม่จำเป็นต้องฝึกอบรมทางจิตใจให้สูงถึงขนาดนั้น.

สิ่งที่เราปรารถนาในการศึกษาวิชากรุหมายมีอยู่ง่าย ๆ คือ จะต้องคิด และทำสิ่งเดียว ในขณะใดขณะหนึ่ง ดังที่ภาษาอังกฤษว่า “ONE THING AT A TIME”.

นักศึกษาจะเห็นได้ว่า เรื่องนี้พูดง่าย และเข้าใจง่าย แต่ว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ยากเรื่องหนึ่ง ปัญหาจึงมีว่า จะฝึกสมาธิในเรื่องนี้ได้อย่างไร ศาสตราจารย์หลวงวิจิตรวาทการได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า ในเบื้องต้นต้องปลูกความตั้งใจเสียก่อน :

“ หลวงวิจิตรวาทการ, กำลังความคิด, (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๓),

“ให้เรานหาวิธีการที่จะชักจูงให้เกิดความตั้งใจทำอะไรซึ่งเราต้องการจะทำ เพราะการที่สมาธิเกิดขึ้นไม่ได้ หรือสมาธิไม่มั่นคงอยู่ได้นั้น ก็เพราะไม่มีความตั้งใจพอ การที่จะชักจูงให้เกิดความตั้งใจขึ้นนั้น ตำราต่าง ๆ ได้ให้หลักเหมือน ๆ กัน ดังต่อไปนี้ :

๑. หัดดวงจิตเข้ามาสู่ที่เดิม หมายความว่า เมื่อกำลังทำอะไรหนึ่งดวงจิตเลื่อนลอยไปหาสิ่งอื่น ก็ให้พยายามดึงกลับเข้ามา เรื่องการดึงดวงจิตกลับเข้ามานั้นเราสามารถจะทำได้เสมอ เว้นแต่เราจะไม่ยอมทำ ขอให้เรที่ตั้งหลักไว้ในใจว่า ถ้าดวงจิตของเราคลาดเคลื่อนลอยไป เราจะพยายามดึงกลับมา การทำความพยายามอย่างนี้บ่อย ๆ จะได้ผลคืออย่างง่ายตาย ดวงจิตของเราจะได้รับการฝึกหัด เพราะดวงจิตก็ฝึกหัดได้เหมือนสิ่งทั้งหลาย เมื่อถูกดึงกลับเข้ามาบ่อย ๆ ลงท้ายก็ไม่ไปไหน คงอยู่กับที่ เหมือนคนซึ่งคอยถูกเหนี่ยวรั้งไม่ให้ออกจากบ้าน พอออกไป ก็ถูกดึงกลับเข้ามา ถูกทำอย่างนี้บ่อย ๆ ลงท้ายก็เป็นคนรู้ที่อยู่ไม่ไปไหน ดวงจิตของเราก็สามารถจะฝึกหัดได้ด้วยวิธีเดียวกันนี้.

๒. การไม่มีสมาธิ มักจะเกิดจากนิสัยที่ชอบคิดอะไรในวงกว้างเกินไป ชอบคิดทั่ว ๆ ไป ไม่หยิบเรื่องหนึ่งเรื่องใดมาคิดอย่างลึกซึ้งจริงจัง คนที่ไม่มีสมาธิมักจะเห็นปริมาณสำคัญกว่าคุณภาพ ฉะนั้น ตำราจึงให้หลักไว้ในเรื่องปลูกสมาธิ ๒ ประการ คือ ฝึกนิสัยของเราให้เห็นคุณภาพสำคัญกว่าปริมาณอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง ให้หัดคิดอะไรให้ลึกลงไป อย่าคิดแต่ผิวเผิน.

๓. ...ในการปลูกสร้างสมาธินั้น เราจะต้องหัดตัวเราอีกอย่างหนึ่ง คือ ให้เป็นคนที่มีประเด็น และยึดประเด็นไว้เสมอ จะพูดก็ดี จะเขียนก็ดี ต้องไม่ทิ้งประเด็น...”.

ศาสตราจารย์หลวงวิจิตรวาทการ ยังให้ข้อเสนอแนะอีกตอนหนึ่งว่า :

“การสร้างสมาธิเป็นการกระทำที่ต้องฝึกฝน อันที่จริง การฝึกจิตทุก ๆ อย่างเป็นการที่ต้องฝึกฝนทั้งนั้น เพราะการฝึกจิตก็คือการฝึใจนั่นเอง แต่เมื่อเราฝึใจทางที่ถูก พยายามฝึไปให้ได้ ลงท้ายก็จะเป็นความเคยชิน และเป็นประโยชน์แก่เราเอง เช่น ถ้าเราหัดสมาธิด้วยการพยายามฝึใจ เราจะรู้สึกลำบากในขั้นต้น แต่ในเบื้องปลายจะเห็นความดีของสมาธิเป็นอันมาก”.

ผู้เขียนเห็นว่า ข้อเสนอแนะของศาสตราจารย์หลวงวิจิตรวาทการในเรื่องสมาธิที่กล่าวไว้ในหนังสือ กำลังความคิด เป็นเรื่องที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับนักศึกษากฎหมาย และนักกฎหมายเอง การที่จะเป็นนักศึกษากฎหมายที่ดี เป็นนักกฎหมายที่เด่น ในเบื้องต้นจะต้องจับประเด็นของปัญหาที่กำลังพิจารณาอยู่ให้ได้ และจะต้องใช้สมาธิพิจารณาเฉพาะในประเด็นนั้นเท่านั้น การใช้สมาธินั้น มิใช่จำกัดอยู่เฉพาะเรื่องการอ่านตำรากฎหมายเท่านั้น หากแต่จะต้องใช้ทั้งในการอ่านวรรณกรรมกฎหมายทุกประเภท ทั้งในการฟังคำบรรยายหรือคำอภิปราย และยิ่งในเรื่องการ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน ผู้เขียนขอแนะนำให้นักศึกษากฎหมายอ่านหนังสือที่มีคุณค่าเล่มนี้ทั้งเล่ม นอกจากจะได้ประโยชน์ในด้านฝึกสมาธิในการศึกษาวิชากฎหมายเป็นอย่างดี แล้วก็ยังสามารถได้รับความรู้ด้านอื่น ๆ ที่จะประโยชน์สำหรับนักศึกษากฎหมายอีกส่วนหนึ่งด้วย.

แสดงออกซึ่งความคิดเห็นของนักศึกษา และของนักกฎหมายเอง กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นการเขียนตอบสอบไล่ การอภิปรายในชั้น หรือเรื่องอื่นใดก็ตาม ก็จะต้องยึดมั่นอยู่เฉพาะในประเด็นแห่งปัญหาประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งจะต้องอาศัยสมาธิเป็นปัจจัยสำคัญในการจะบังคับให้เรารวบรวมกำลังสติปัญญาคิด และทำเฉพาะเรื่องในประเด็นนั้นเท่านั้น.

ข้อเตือนใจสำหรับนักศึกษาอีกประการหนึ่งในเรื่องการปลูกสมาธินี้คือ นักศึกษาจะต้องสนใจปฏิบัติให้เป็นกิจวัตร และพยายามปรับปรุงให้กระแสแห่งดวงจิตมีสมาธิแน่นอยู่ตลอดเวลา.

มีสิ่งที่สำคัญสิ่งหนึ่งซึ่งอาจจะช่วยลดบันดาลให้สมาธิของนักศึกษาดีขึ้น หรือด้อยลงได้ ก็คือ สภาพแวดล้อม และบรรยากาศในสถานที่ที่ตนศึกษาอยู่ เป็นต้นว่า ในที่นั้นมีผู้คนคุยกันเอะอะหรือขณะฟังการอภิปราย มีการพูดกันจ้อแจ หรือห้องส่วนตัวของนักศึกษาร้อนอบอ้าว สิ่งเหล่านี้ย่อมกระทบกระเทือนต่อการสร้างสมาธิในการศึกษา ในต่างประเทศเคยมีนักประพันธ์เอกของโลกบางคน ต้องการความเงียบสงบอย่างแท้จริงในระหว่างที่ตนเรียบเรียงบทประพันธ์ ถึงขนาดสร้างห้องพิเศษขึ้น โดยบุฟาห้อง พื้น และเพดาน ด้วยไม้ก๊อก เพื่อกันเสียงภายนอกเข้าไปรบกวน แต่ก็ปรากฏว่าไม่ได้ผลดีเท่าที่ปรารถนา และนักประพันธ์ผู้นั้นตระหนักในภายหลังว่า เรื่องสำคัญอยู่ที่จิตใจ จิตใจตนเองต่างหากที่เป็นศัตรูของตนเอง เรื่องนี้เป็นความจริง ฉะนั้น ไม่มีสิ่งใดดีไปกว่าการฝึกพลังจิตเพื่อสร้างสมาธิให้แน่น แม้สภาพแวดล้อมจะไม่ได้ดีนัก แม้ว่าจะมีสิ่งต่าง ๆ รบกวนบ้าง ถ้าหากไม่มากจนเกินไปแล้ว ก็ไม่น่าจะเป็นอุปสรรคต่อการเพาะพลังจิตเพื่อสร้างสมาธิมากนัก.

สรุปแล้วสภาพแวดล้อมมีความสำคัญไม่น้อย แต่ก็ไม่ถึงขนาดที่จะทำให้ศึกษาไม่ได้เสียทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อฝึกฝนพลังจิตจนกระทั่งสร้างสมาธิได้ดีพอสมควรแล้ว.

ข้อที่ควรสังวรอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องสมาธิ ก็คือ นักศึกษาจะต้องระมัดระวังไม่ใช้สมาธิในวงแคบเฉพาะแต่เรื่องในประเด็นตลอดเวลา หากแต่จะต้องพิจารณาประเด็นนั้น ๆ ประกอบกับสิ่งแวดล้อมด้วย มิฉะนั้นจะเข้าทำนอง เห็นพฤษไม่เห็นโพร เห็นโพรไม่เห็นพฤษ เป็นต้นว่า กำลังศึกษาเรื่องนิติกรรมอยู่ ก็จะต้องพิจารณาด้วยว่านิติกรรมนี้อยู่ในลักษณะใดของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีกฎหมายลักษณะอื่นใดใกล้เคียงอันอาจเปรียบเทียบกันได้บ้าง ฯลฯ.

ส่วนที่ ๔

ความจำ

ความจำเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับวิชาชีพกฎหมาย มีข้อนำพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับความจำ คือ การที่จะจดจำสิ่งใดได้ ไม่ว่าจะด้วยวิธีท่องจำขึ้นใจ หรือจดจำธรรมดา มีกรรมวิธี ๓ ตอนด้วยกันคือ การเรียนเพื่อจดจำ (learning) การจดจำไว้ในสมอง (retaining) และ

การนึกคิดจากความทรงจำ (recalling) สำหรับการเรียนเพื่อจดจำก็ดี การนึกคิดจากความทรงจำก็ดี อาจฝึกฝนปรับปรุงให้ดีขึ้นได้เสมอ ด้วยความกระตือรือร้นในการเรียน และการใช้สมาธิรวมตลอดทั้งการทำความเข้าใจในเรื่องที่กำลังท่องจำนั้น แต่สิ่งหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในหลักจิตวิทยาว่าไม่อาจปรับปรุงให้ดีขึ้นได้เลยก็คือ การจดจำไว้ในสมองให้ได้ยาวนานตามที่ต้องการ (retaining) เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติของแต่ละบุคคล^๑

ความจำที่นักศึกษากฎหมายจะต้องใช้ในการศึกษาวิชากฎหมายนั้น จะต้องหนักไปในด้านการจดจำหลักสำคัญของกฎหมายให้ได้ดี ตลอดจนจดจำแหล่งที่จะค้นคว้าหารายละเอียดของหลักกฎหมายนั้น เพื่อประโยชน์ในการสอบไล่ได้ด้วย คำว่า **จดจำหลักสำคัญของกฎหมายนั้นได้ดี** นั้น แยกพิจารณาได้เป็น ๒ ประการคือ :

๑. จดจำหลักสำคัญของกฎหมาย **ได้ขึ้นใจ** เข้าใจเนื้อหาสาระ และเหตุผลของหลักกฎหมายนั้นได้ดี.
๒. จดจำหลักสำคัญของกฎหมาย **ได้พอประมาณ** เข้าใจเนื้อหาสาระ และเหตุผลของหลักกฎหมายนั้นได้ดี.

๑. จดจำหลักสำคัญของกฎหมายได้ขึ้นใจ เข้าใจเนื้อหาสาระ และเหตุผลของหลักกฎหมายนั้นได้ดี.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราโชวาทในคำนำหนังสือ **กฎหมายทะเล** ตอนหนึ่งว่า :

“พระภิกษุถึงแม้ว่าจะท่องพระปาฏิโมกข์ให้ขึ้นใจจนสวดปากเปล่าได้แล้ว แต่ถ้าไม่เข้าใจ อรรถาธิบาย ก็นับว่าเป็นผู้รู้พระวินัยบัญญัติแท้จริงไม่ได้ฉันใด นักเรียนกฎหมายที่รู้แต่หลักกฎหมาย ไม่รู้ อรรถาธิบายด้วย ก็นับว่าเป็นผู้รู้กฎหมายแท้จริงไม่ได้ฉันนั้น”

การที่จะจดจำให้ขึ้นใจนั้น ย่อมเป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไปแล้วว่า เราไม่สามารถจดจำตำรากฎหมายได้ทั้งเล่ม หรือบทบัญญัติแห่งกฎหมายได้ทุกบท และแม้จะจดจำได้ ก็เป็นเรื่องเกินจำเป็นหลักสำคัญอยู่ที่ว่า นักศึกษาจะต้องเข้าใจเนื้อหาสาระ และเหตุผลในหลักกฎหมายนั้นเป็นอย่างดีด้วย.

การเรียนกฎหมายด้วยการท่องจำขึ้นใจนั้น ยังมีความจำเป็นอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะในการสอบไล่ชั้นปริญญาตรีทางกฎหมาย รวมตลอดทั้งการสอบไล่ ณ สำนักอบรมศึกษากฎหมาย

^๑ A.G. Hughes, and E.H. Hughes, *Learning and Teaching* (3 rd ed.; London : Longmans, 1967), pp.143-168.

^๒ หนังสือ **กฎหมายทะเล**, (ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์), ๒๔๖๑.

แห่งเนติบัณฑิตยสภาด้วย แต่เนื่องจากความสามารถในการจดจำของนักศึกษาแต่ละคนมีความจำกัดอยู่ ถ้าเลยจุดจำกัดไปแล้วย่อมไร้ประโยชน์ ในบางกรณีอาจจะถึงจุดจบของนักศึกษาก็ได้ ฉะนั้น ในเบื้องต้นนักศึกษาก็เลือกเรื่องที่จะท่องจำให้ขึ้นใจไว้ก่อนว่ามีเรื่องใดบ้าง และเลือกท่องจำเฉพาะเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นต้นว่าในวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป นักศึกษาต้องจดจำหลักการตีความกฎหมายแห่งในมาตรา ๔ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้ขึ้นใจ ในทำนองเดียวกัน ในวิชากฎหมายอาญา ความรับผิดชอบทางอาญาที่ปรากฏในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๕๙ ก็ควรจดจำได้ขึ้นใจ ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา ๕๕ อันเป็นหัวใจของการดำเนินคดีแพ่ง นักศึกษาก็จำต้องท่องจำให้ได้ทุกตัวอักษรดูจกัน.

เมื่อเลือกสรรเรื่องที่จะท่องจำให้ขึ้นใจได้แล้ว ก็ควรที่จะท่องเพื่อจดจำต่อไป ในเรื่องวิธีการท่องจำขึ้นใจนี้ ได้มีการพิสูจน์ทดลองในวิชาจิตวิทยาการศึกษาในนานาประเทศเสมอมา ผลของการพิสูจน์ทดลองซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปก็คือ ความซึมซาบเป็นเคล็ดลับในเรื่องของความจำ การท่องจำที่จะได้ผลดีที่สุดนั้น ได้แก่การท่องจำวันละเล็กน้อย เป็นต้นว่า ระวัง ๑๕ นาทีถึงครึ่งชั่วโมง และด้วยการท่องจำสม่ำเสมอทุกวันตลอดปีการศึกษา นักศึกษาย่อมจดจำได้อย่างซึมซาบ ตรงกันข้าม ถ้าหากนักศึกษาพยายามที่จะท่องจำขึ้นใจโดยอุทิศเวลาทั้งวัน พยายามท่องจำให้ได้ทั้งเรื่องที่ยาวประสงคั้นั้น แม้อ่านจนเวลาแห่งการท่องจำได้เท่ากับวิธีแรก แต่ผลที่ได้รับกลับน้อยกว่ามาก เพราะเป็นการบังคับสมองให้รับเรื่องต่าง ๆ มากมายเข้าไปในระยะเวลาจำกัด สมองไม่มีโอกาสได้รับการพักผ่อน และไม่มีเวลาที่จะรับความซึมซาบในเรื่องที่ท่องจำแล้วนั้นได้อย่างเพียงพอ.

๒. จดจำหลักสำคัญของกฎหมายได้พอประมาณ เข้าใจเนื้อหาสาระ และเหตุผลของหลักกฎหมายนั้นได้ดี.

ดังได้กล่าวไว้แล้วในข้อ ๑ เป็นการพันวิสัย และไม่จำเป็นที่นักศึกษาจะต้องท่องจำหลักกฎหมายทุกหลักจนขึ้นใจ ดังนั้น หลักกฎหมายใดที่มีความสำคัญลดหลั่นกันลงมา ก็ควรใช้วิธีการนี้ วิธีการจดจำหลักสำคัญของกฎหมายได้พอประมาณนั้น ควรจะใช้วิธีอ่านเรื่องนั้น ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เมื่ออ่านจบตอนหนึ่งหรือบทหนึ่ง ก็ควรปิดหนังสือแล้วทบทวนดูจากความจำของตนเองว่า จดจำใจความจากเรื่องที่ได้ประการใดบ้าง แล้วเปิดหนังสือทบทวนดูอีกครั้งหนึ่ง ว่า เรื่องที่ตนทบทวนจากความจำนั้น ยังขาดเนื้อหาสาระสำคัญอย่างไร ควรที่จะทบทวนส่วนที่ยังขาดตกบกพร่องอยู่อีกวาระหนึ่ง แล้วปิดหนังสือทบทวนจากความจำอีก.

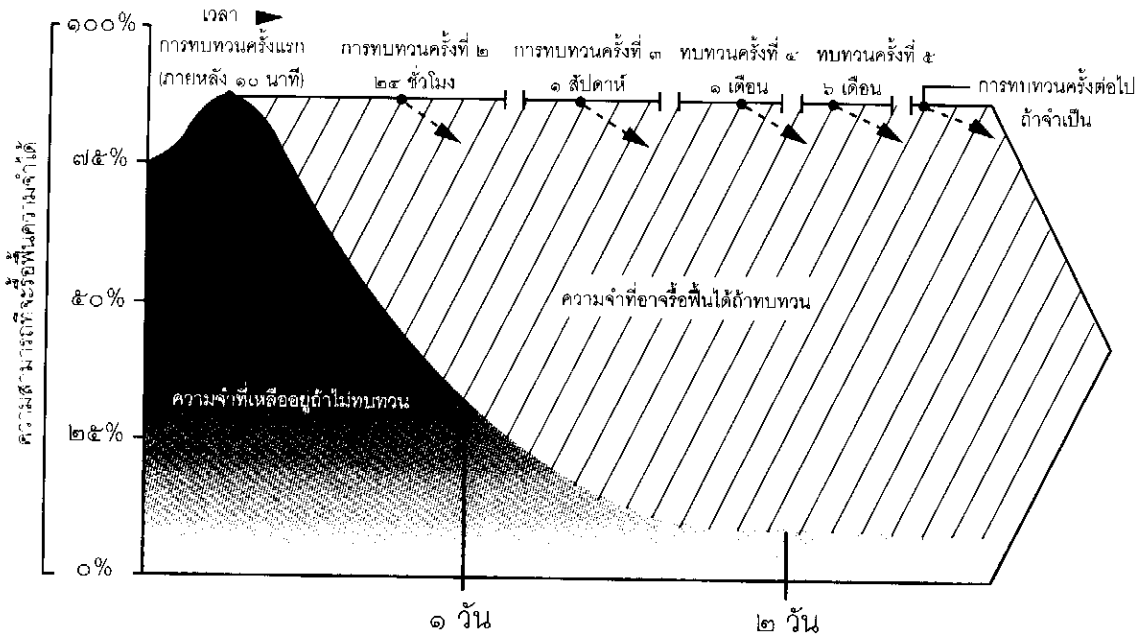
การอ่าน และการทบทวนความจำสลับกันไปเช่นนี้ จากการพิสูจน์ทดลองปรากฏว่า นักศึกษาจดจำในเรื่องที่อ่านได้ดี กว่าที่อ่านไปเรื่อย ๆ โดยไม่ทบทวนเสียเลย ถึงร้อยละ ๕๐ บางคนเห็นว่า เมื่ออ่านแล้วทบทวนความจำด้วยการเขียน ทำให้จดจำได้เร็ว และแม่นยำขึ้นด้วย.

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อีกประการหนึ่ง คือ บางเรื่องนักศึกษาอ่านแล้ว เข้าใจดีแต่ก็จดจำไม่ได้ แม้จะอ่านทบทวนหลายครั้งก็ตาม หากเป็นเช่นนี้ นักศึกษาควรจะทำเครื่องหมายเป็นพิเศษไว้ ณ ที่นั้น และทบทวนข้อความตอนนั้นให้บ่อยครั้งเข้า เพื่อจะได้แก้ไขความบกพร่องเฉพาะในส่วนความจำเกี่ยวกับเรื่องนั้น.

เคล็ดลับในเรื่องความจำประการหนึ่งก็คือ เรื่องใดก็ตามยังมีความเชื่อมโยง หรือเกาะเกี่ยวกับเรื่องอื่นมากเพียงใด ยิ่งจะช่วยให้นักศึกษาจดจำเรื่องนั้นได้เร็ว และจดจำได้นานมากขึ้นเพียงนั้น ดังนั้น ในการท่องจำขึ้นใจก็ดี ในการศึกษาก็ดี พึงพยายามหาข้อเชื่อมโยงหรือเกาะเกี่ยวกันระหว่างเรื่องที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ มีบางท่านใช้วิธีผูกกลอนเพื่อช่วยความจำ ซึ่งก็เป็นวิธีที่เคยใช้กันได้ผลดีมาแล้วในหมู่นักศึกษา.

เรื่องที่จะช่วยเสริมความจำได้ดีที่สุดอีกเรื่องหนึ่งก็คือ การฝึกฝนตอบคำถามสอบไล่ที่เคยออกสอบไล่มาในสมัยก่อน ๆ รวมทั้งการอภิปรายปัญหากฎหมายในชั้นเรียน หรืออภิปรายกับเพื่อนนักศึกษา ๒-๓ คน ดังนี้ ย่อมเป็นการบังคับให้นักศึกษาต้องพยายามนึกคิดว่าตนจดจำหลักกฎหมายนั้นได้ประการใดบ้าง แทนที่จะละเลย หรือใจลอยคิดเรื่องอื่น ถ้าหากจดจำไม่ได้ ก็รีบไปอ่านทบทวนเรื่องนั้นทันที วิธีการดังกล่าวนี้จะช่วยให้นักศึกษาจดจำได้นาน.

ข้อนำพิจารณาเกี่ยวกับความจำที่สำคัญอีกข้อหนึ่งก็คือ ในระยะ ๒-๓ วันแรก หลังจากวันที่เรียน ถ้าหากไม่ทบทวน นักศึกษาจะลืมเลือนเรื่องที่เรียนไปมากกว่าครึ่ง หลังจากนั้น ความลืมเลือนจะลดน้อยลง (พิจารณาจากภาพประกอบ) เพราะฉะนั้น เพื่อป้องกันความลืมเลือนนี้ นักศึกษาพึงทบทวนเรื่องที่เรียนในวันนั้นเอง เมื่อกลับถึงบ้าน หรืออย่างช้าในวันรุ่งขึ้น ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อจะได้เป็นการช่วยให้นักศึกษาจดจำ และเข้าใจเรื่องนั้นได้ดีกว่าที่จะละทิ้งวิชานั้นไปเสียเลย และไปทบทวนอีกครั้งหนึ่งเมื่อใกล้สอบไล่.

แผนภาพแสดงการทบทวนที่อาจช่วยรื้อฟื้นความจำได้

อนึ่ง การทบทวนนี้ควรจะหมุนเวียนเปลี่ยนวิชากันไป และทบทวนให้มากที่สุดที่จะทำได้ เมื่อใกล้สอบไล่ นักศึกษาไม่ควรจะเรียนเรื่องใหม่อีก เว้นแต่จะมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้นว่า มีกฎหมายใหม่ในวิชาที่กำลังจะสอบไล่เพิ่งตราขึ้นใช้บังคับ ซึ่งนักศึกษาจำเป็นต้องเรียนรู้นอกจากนี้แล้ว นักศึกษาควรจะใช้เวลาอันมีค่าตอนใกล้สอบไล่ นั้น ทบทวนที่ยาวสุดท้ายสำหรับเนื้อหาที่เรียนมาแล้วตลอดสมัยการศึกษา การทบทวนที่ยาวสุดท้ายมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งต้องอาศัยทั้งความจำ และความเข้าใจในเรื่องนั้นเป็นอย่างดี.

มีปัญหาที่ถกเถียงกันว่า เวลาใดที่จะเหมาะสมสำหรับการท่องจำขึ้นใจ ? เรื่องนี้ยอมแล้วแต่ความชอบ ความถนัด และความสะดวกของแต่ละคน บางคนชอบท่องจำเวลาเช้ามีดซึ่งเป็นเวลาเงียบสงบ อากาศปลอดโปร่ง แต่บางคนก็ใช้เวลาที่โดยสารรถประจำทางท่องจำ เรื่องทั้งหมดนี้อยู่ที่การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ความกระตือรือร้นอยากเรียนรู้ และการฝึกสมาธิ ให้สมองเพ่งอยู่เฉพาะเรื่องที่กำลังท่องจำดังได้กล่าวมาแล้ว อนึ่ง การท่องจำนั้นจะออกเสียง หรือท่องจำในใจก็แล้วแต่ความถนัดของแต่ละบุคคลเช่นกัน.

ปัญหาสำคัญอีกเรื่องหนึ่งซึ่งจะละเว้นไม่กล่าวถึงมิได้ ก็คือ นักศึกษากฎหมายที่เป็นผู้ใหญ่ กิติ นักกฎหมายเองก็ดี มักจะบ่นเสมอว่า ความจำเสื่อม เรื่องที่ควรจะจำก็จำไม่ได้ เรื่องที่ไม่ควรจำก็ไม่รู้จักลืมเสียด้วย ยิ่งเป็นเรื่องกฎหมายด้วยแล้ว ยิ่งแย่มาก เรียนก็ยุ่ง จำก็ยาก ทั้งลืมง่ายอีกต่างหาก เรียนกฎหมายอย่างไร ๆ ก็สู้เด็กเรียนไม่ได้ ปัญหาเรื่องความจำผู้ใหญ่สู้ความจำเด็กไม่ได้ นั้น นักจิตวิทยาได้ค้นคว้า และพิสูจน์มาครั้งแล้วครั้งเล่าว่า ไม่มีมูลความจริงเลย โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง นักจิตวิทยาต่างก็ยืนยัน และย้ำว่า ถ้าเรียนด้วยความตั้งใจจริงแล้ว ไม่ว่าจะเด็ก หรือผู้ใหญ่ จะเรียนได้ และจำได้ดีเท่ากัน เด็กเสียอีกที่เรียนด้วยการเลียนแบบ ผู้ใหญ่นั้นเรียนด้วยการใช้สมอง คิดตามไปด้วย ย่อมจดจำได้แม่นยำกว่า เพราะเรื่องราวปะติดปะต่อกัน และมีเหตุผลเกี่ยวเนื่องใน เรื่องที่จดจำนั้นดีกว่าเด็ก กล่าวกันว่า เหตุที่ผู้ใหญ่ต่างก็คิดว่าเด็กเรียนดีกว่านั้นก็เพราะ เป็น ประสบการณ์ของตนเองมาแต่เด็ก ๆ ตนจดจำเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างมีชีวิตชีวา แต่นั่นก็เป็นเพียงบาง เรื่องเท่านั้นเอง。”

อย่างไรก็ตาม บางกรณีเรื่องความจำนี้ก็มิมีปัญหาอยู่เหมือนกัน ผู้เขียนมีญาติผู้ใหญ่อยู่ ท่านหนึ่ง ซึ่งมีสติปัญญาดีเยี่ยม แม้กระนั้นบางครั้งท่านก็มีปัญหาเรื่องความจำแม้จะมีอายุเพียง ๓๐ ปีเท่านั้น วันหนึ่งระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ท่านไปซื้อผลไม้ที่สะพานหัน เห็นหนุ่มใหญ่คนหนึ่งเดินอยู่อีกฟากหนึ่งของถนน ท่านก็นึกแล้วนึกอีกว่าชายผู้นั้นเป็นใครหนอ เพราะเคยเห็นเสมอ แต่นึกเท่าไรก็ไม่ออก ในตอนเย็นวันนั้นเอง หนุ่มใหญ่คนเดียวกันเดินเข้าประตูบ้านมา ท่านก็นึกออกทันทีว่าผู้ที่เห็นที่สะพานหันนั้น คือสามีของท่านเอง。

มีอีกรายหนึ่งเป็นคุณยายวัย ๘๔ ปี ถามหลานว่า “สามีของย่าชื่ออะไร ?”

ถ้าหากท่านมีอาการเดียวกันกับสองท่านนี้อยู่บ่อย ๆ ก็น่าจะคิดอยู่เหมือนกันว่าอาจจะเป็น อุปสรรคกับการเรียนกฎหมายได้。

ในเบื้องสุดท้ายนี้ใครขอนำปรัชญาเรื่องการเรียนด้วยความจำ ซึ่ง ศาสตราจารย์พระยา อุนฺมามราชธน ได้เคยกล่าวไว้อย่างหลักแหลม และลึกซึ้งมาแสดงไว้ ณ ที่นี้คือ :

“...เรียน แต่ไม่ใช้ปัญญาคิด ก็เรียนเสียเปล่า คิดแต่ไม่ได้เรียน ก็เป็นอันตราย (ซงจื่อ)...”^๖

“...เรียน ท่องจำซึ่งเป็นของดี แต่ก็จะทำให้เรื่องคิดที่รู้จักแยกแยะด้วยเหตุผล หรือ วิเคราะห์เพลาลงไปเป็นธรรมดา เพราะไปถ่วงหนักอยู่เสียที่เรื่องจำมากกว่าเรื่องคิด...”^๗

“...เมื่อนำเอาความรู้นี้ไปใช้ปรับกับเรื่องอื่นเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ก็เรียกว่า ความรู้ประยุกต์ (applied knowledge) เมื่อให้ความรู้นี้อยู่บ่อย ๆ ก็เกิดความชำนาญ ความสามารถขึ้นกลายเป็นศิลปะในความรู้ระยะสุดท้ายขึ้น ถ้ารู้ได้ถึงขั้นนี้ก็เป็นผู้แจ่ม และรู้จริง ซึ่งมีอยู่เป็นชั้น ๆ มากกว่ารู้จำอย่างเดียว...”^๘

^๖ A.G. Hughes and E.H. Hughes, *Learning and Teaching* (3rd ed.; London : Longmans, 1967) ,p.168.

^๗ เสถียรโกเศศ, *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน*, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๐), หน้า ๒.

^๘ เสถียรโกเศศ, *ฟื้นความหลัง*, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๑๑), หน้า ๔๒๘.

^๙ เสถียรโกเศศ, *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน*, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๐), หน้า ๔.

สรุปแล้ว ถ้าหากฝึกฝนด้านการท่องจำด้วยความตั้งใจ และด้วยความเข้าใจ กับใช้เวลาฝึกฝนแต่น้อยในแต่ละวัน แต่กระทำทุกวันโดยสม่ำเสมอแล้ว ย่อมได้ผลดีเสมอ เพราะสมองซึมซาบในเรื่องที่ท่องจำนั้นได้ดี ไม่ว่าผู้ศึกษาจะเป็นผู้มีอายุน้อยหรือมาก อย่างไรก็ตามก็มีเรื่องเดียวที่ไม่มีผู้ใดปรับปรุงได้คือ เรื่องการจดจำไว้ในสมองให้ยาวนาน (retaining) แต่ก็มีทางทดแทนได้บ้างคือ ปรับปรุงด้านการเรียนเพื่อจดจำ (learning) และการนึกคิดจากความทรงจำ (recalling) โดยการใช้สมาธิ และมีความกระตือรือร้นในเรื่องที่เรียน และเมื่อเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติงาน ก็ควรระลึกว่า **รู้จำ** นั้น แม้จำเป็น ก็ยังเป็นขั้นแรกที่จะก้าวไปสู่เรื่อง **รู้จริง** และ **รู้แจ้ง** อันเป็นขั้นสุดยอดของการเรียนรู้.

ส่วนที่ ๕

การบันทึกคำบรรยาย

ปัญหาเบื้องต้นมีว่า ในการฟังคำบรรยายวิชากฎหมายนั้น นักศึกษาสมควรที่จะบันทึกคำบรรยายหรือนิ่งฟังเฉย ๆ ?

ในต่างประเทศได้เคยมีการวิจัยปัญหาเรื่องนี้บ่อยครั้ง และผลของการวิจัยปรากฏว่าหากนักศึกษานักบันทึกคำบรรยายอย่างถูกต้อง และได้ใช้คำบรรยายนั้นในการเตรียมตัวสอบไล่ จะได้ผลดีกว่าผู้ที่ไม่ได้บันทึกคำบรรยายเสียเลย ในการวิจัยเรื่องนี้คณะผู้ทดสอบคณะหนึ่งได้จัดให้มีการบรรยายทางวิชาการขึ้นเรื่องหนึ่ง หลังจากการบรรยายแล้วหลายสัปดาห์จึงได้จัดการสอบขึ้นซึ่งปรากฏว่า นักศึกษาที่ได้บันทึกคำบรรยายไว้ สอบไล่ได้ ๖๕ % ส่วนผู้ที่ไม่ได้บันทึกคำบรรยายไว้เลย สอบได้เพียง ๒๕ % ทั้งนี้ ก็เนื่องจากผู้บันทึกคำบรรยายได้มีโอกาสทบทวนเรื่องที่เรียนโดยการบรรยายนั้นหลายครั้งก่อนสอบไล่ แต่ผู้ที่ไม่ได้บันทึกย่อไม่มีโอกาสทบทวนเลย นอกจากอาศัยความจำของตนอย่างเดียวเท่านั้น.

ผลดีประการหนึ่งของการบันทึกคำบรรยาย ก็คือ เป็นการบังคับให้นักศึกษาฟัง และติดตามเรื่องที่ผู้บรรยายกำลังบรรยายโดยตลอด และจะต้องบันทึกเนื้อหาสาระแห่งคำบรรยายนั้นให้ได้เนื้อความตามที่ต้องการด้วย.

ปัญหามีว่า ในการบันทึกคำบรรยายนั้น สมควรจะบันทึกอย่างไร เพราะปรากฏเสมอว่า นักศึกษาบางคนบันทึกคำบรรยายที่ผู้บรรยายได้บรรยายแทบทั้งหมด แต่บางคนก็จดเฉพาะเค้าโครงแห่งการบรรยายนั้นเท่านั้น การบันทึกคำบรรยายที่ดีน่าจะอยู่ระหว่าง ๒ แบบที่ได้กล่าวมา การที่จะบันทึกคำบรรยายมาก หรือน้อยย่อมต้องแล้วแต่ :

(๑) เรื่องที่บรรยายนั้น มีเนื้อหาสาระสำคัญมาก หรือน้อยเพียงใด.

(๒) นักศึกษามีความรู้ในเรื่องนั้นอยู่แล้ว มากหรือน้อยเพียงใด.